

TRINGLI ISTVÁN

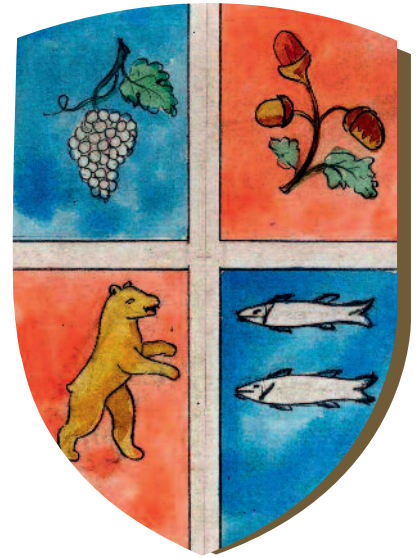
Megyék a késő középkorban

Baranya vármegye címere

Békés vármegye címere

Bereg vármegye címere

A késő középkor a megyék történetének önálló korszaka, melyet két nagy változás fog közre: a szolgabírák és az alispánok megjelenése a megyei törvényszékeken, ami a késő Árpád-korban történt meg, valamint a megyei jogkörök hirtelen megnövekedése a 16. században. A kortársak aligha érezték e változásokat nagy újdonságnak. Mindkét korszakváltás több lépésben és megyénként különböző időpontokban történt meg úgy, hogy számos régi szokás továbbra is változatlan maradt. A kisebb változások középkori módon zajlottak le: nem annyira törvények és rendeletek, sokkal inkább a rendszer belső fejlődése szabta meg irányukat. Az Anjou-korban dőlt el végérvényesen, hogy mely ispánságok lépnek a megyei fejlődés útjára és melyek lesznek egyszerű uradalmak. A 15. században pedig lassú fejlődésnek indult a megyei önkormányzat. Közelebbről vizsgálva azonban a megye egész korszakunkban inkább volt a királyi hatalom helyi végrehajtója, mint a helyi nemesség politikai akarátának megvalósítója.

A MEGYÉK FÖLDRAJZA

Az 1500-as évek elején egyetlen ország hivatalában sem függött olyan térkép, amely feltüntette volna az állam összes igazgatási egységét. A földrajzot vagy a gyakorlati kormányzatismeretet nem oktatták semmilyen iskolában – e tudományok akkor még nem is léteztek –, az országok lakói közül alig néhányan tudták pontosan felsorolni, hogy hány ilyen terület van. Hunyadi Mátyás utolsó éveiben készítette el Pietro Ransano nápolyi követ Magyarország első földleírását. A király bécsi udvarában élő

magyaroktól gyűjtötte az anyagot, de nem talált senkit, aki hiánytalanul el tudta volna neki mondani, hogy hány megye is van Magyarországon, és melyek ezek.

A megyék számában más középkori szerzők is bizonytalanok voltak. Többnyire 72-ről beszéltek, ez a szám még az Árpád-korból maradt az irodalmi hagyományban, amikor körülbelül ennyi megyéje, várispánsága, királyi erdőuralma volt az országnak. A késő középkori valósághoz sokkal közelebb állt az 57 körüli megyeszám. Ransano nem tudott dönteni a két adat között, ezért biztos, ami biztos, mindkettőt lejegyezte. A megyék ismerete nem tartozott az általános műveltséghez, de ahol szükség volt rá – a királyi kancelláriában és a kincstárban –, ott pontos kimutatásokkal rendelkeztek erről.

Magyarország teljes területének mintegy 12 százalékát a megyerendszeren kívül, más módon kormányozták. A

Székelyföld, a Szászföld és a Kunság székekre volt osztva, melyek egészen más-ként működtek, mint a megyék. A szék szó arra utalt, ami az ott élők számára a legfontosabb volt, a bíraskodásra. Ugyanis minden szék a hozzá tartozó terület törvényszéke volt. Nem működött megyei szervezet a jórészt románok lakta erdélyi Fogarásföldön, a szász Brassóban és környékén, a Barcaságban, valamint a szintén erdélyi szász Beszterce vidékén sem. A Szepességben három különböző igazgatási egység létezett: a megye, a szepesi tizlándszás

rád is. A megyéket nem statisztikai megfontolások alapján hozták létre, így aztán egészen különböző nagyságú területekkel találkozunk: az egyik oldalon az egészen kicsiny Turóc, Torna, Pilis és Ugocsa megyék álltak, a másikon az olyan hatalmas területek, mint Szabolcs, Bihar és Máramaros.

Korszakunk elején hatalmas változás történt a megyék székhelyében, helyesebb azonban azt mondani, hogy ekkortól kezdve ismerjük valódi székhelyüket. Nem tudjuk ugyanis, hogy a megyéknek nevet adó Árpád-kori várak és a mellet-

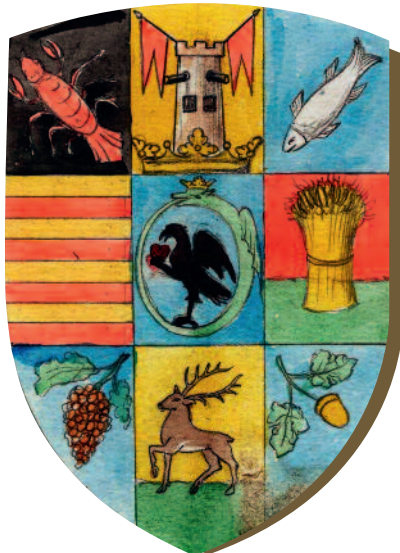
Nem tudjuk, hogy miféle házakban tartották üléseiket a megyei bíróságok, honnan igazgatták az ispánok és a szolgabírák az alájuk rendelt területet, a megyeházák és a megyei börtönök ugyanis csak a 16. században jelentek meg.

ÚJ MEGYÉK ALAKULÁSA

Az Anjou-kor elején még sok olyan királyi uradalom volt, amely nem tartozott egyetlen megyéhez sem, és élükön ispánok álltak. Két út állt előttük: vagy önálló megyévé váltak, vagy beolvadtak egy már meglévő megyébe. Ez utóbbi

Heves vármegye címere

Szatmár vármegye címere

Vas vármegye címere

nemesek széke és a szepesi szászok közössége. A történelmi atlaszok állandó hibája, hogy ilyen területként ábrázolják a Jászságot is. Jász falvak valóban voltak az egykori Heves és Szolnok megyében, a Jászság azonban csak az újkorban jött létre.

A megyék egybefüggő területet alkottak, de – miként a középkori élet minden területén – kivételek itt is akadtak. Hont megye két részből állott: a nyugati Nagy- és a keleti Kis-Hontból, a kettő közé Nógrád megye ékelődött be. A legkülönösebb mégis a dél-erdélyi Fehér megye volt, melynek keleti része – ezt az újkorban Felső-Fehér megyének hívták – több, a Szászföldbe ékelt szigetszerű területből állt. Az egybefüggő terület nem jelentette azt, hogy a nagy folyók feltétlenül határt képeztek volna a megyék számára. A Duna melletti Komárom, Esztergom, Pest és Fejér mind kétparti megyék voltak, miként a Tisza mellett fekvő Külső-Szolnok és Csong-

túk álló települések meddig szolgáltak a megyék központjaként, egy részük azonban a 14. század elejétől soha többé nem adott helyet a megyei közéletnek. Abaúj megyét a késő középkorban legtovább egy Hernád-völgyi faluból, Garadnából, Borsodot két jelentős mezővárosból, előbb Sajószentpéterről, majd Miskolcra igazgatták, Abaújvár és Borsod, a két névadó földvár melletti falu azonban többé már nem szolgált erre a célra. A zempléni földvár melletti Zemplénben csak az Anjou-kor elején volt a megye székhelye, később ez is mezővárosokba, Terebesre, majd Gálzecsre költözött. Vas, Somogy, Csanád és Nyitra megyék székhelye azonban a névadó város maradt. Egyes megyékben, például Szabolcsban, Szatmárban, Sopronban gyakran váltogatták a székhelyet. Akár város, akár kis falu szolgált a megye központjaként, egy közös volt bennük: mindegyikük könnyen megközelíthető helyen feküdt.

történt a sárospataki ispánsággal, amely Zemplén megyét gazdagította, és Erdődél, amely Szatmár megye része lett. A nápolyi származású dinasztia uralma alatt fennmaradt a bakonyi és a segesdi uradalom. Mindkettő Zsigmond király országlásának elején, a birtokadományok következtében szűnt meg és lett Veszprém, illetve Somogy megye része.

Más utat járt be az Anjouk királyi székvárosának, Visegrádnak is helyet adó pilisi ispánság. Megyévé alakulása már a század elején elkezdődött, de csak Nagy Lajos uralkodásának elején fejeződött be, amikor az addigi, csupán a Pilis-hegységre kiterjedő területét megnövelték és több Buda környéki, addig Pest megyéhez tartozó falut csatoltak hozzá. A keleti gyepek melletti Máramarosból akkor lett valódi megye, amikor Károly király az 1330-as években Szerbiából mánokat telepített ide, és innen próbálta elfoglalni az addig mongol fennhatóság alatt álló későbbi Moldva területét.

Lajos király uralkodása alatt fejeződött be az északkeleti végek hatalmas megyéjének, Újvárnak a felbomlása. Az aktus már csak szimbolikus volt. Az egykor összetartozó későbbi Abaújvár, Heves és Sáros megyéknek saját törvényszékeik voltak, bár gyakran előfordult, hogy ugyanaz a személy volt az ispánjuk. Az Újvár megye név azonban még mindig élt, igaz, már csak az egyik megye nevében, ekkor azonban ez is megszűnt, a 14. század közepétől ezt a megyét már nem Újvár, hanem Abaújvár megyének hívták.

Az egykori Zólyom megyének sokáig megmaradt egy kicsiny királyi uradalma, amelyből csak a 15. század közepén lett megye: Árva. Valamikor Hunyadi Mátyás uralma alatt vált ketté Fejér megye, ahol addig is külön törvényszéke volt a dunántúli és a Duna bal partján fekvő, solti részeknek. A konzervatív névhasználat ragaszkodott ugyan a hagyományokhoz, és később is Soltszéknek hívták ez utóbbi területet, valójában azonban önálló megye lett belőle.

Mátyás király korában vagy II. Ulászló uralma alatt számolták fel az utolsó önálló királyi uradalmat, a Csepel-szigetet magában foglaló csepeli ispánságot, amelynek területe túlnyomórészt Pest megyébe olvadt.

A MEGYÉK TEVÉKENYSÉGE

A középkorban nem beszélünk közigazgatásról, ekkor ugyanis még nyomait sem látjuk ennek az elkülönült hatalmi tevékenységnek. A megyék kétféleképpen végezheték munkájukat: saját szokásaik szerint vagy közvetlen központi parancsra. A központi parancs leggyakrabban a király nevében érkezett, amit úgy kell értenünk, hogy a királyi udvar valamelyik szerve bocsátotta ki. Érkezhettek még parancsok az ország olyan főbíráitól is, akik saját nevükben leveleztek. A Szlavón vagy a Macsói bánshoz tartozó és az erdélyi megyék a bánok, illetve a vajda utasításának megfelelően is eljárak.

Alig tudunk valamit a megyék katonai tevékenységéről, pedig a hadba szólító – ma úgy mondanánk, mozgósító – parancsokat a megyék is megkapták, és a magyar hadseregben mindig voltak olyan kontingensek, amelyek egy-egy megyésispán zászlaja alatt harcoltak. A 15. században már kialakult szokás volt, hogy háború esetén az ország minden megyéjét egy meghatározott irányú hadakozásra osztották be, egy bizonyos elenség ellen kellett hadba szállniuk a me-

gyei nemeseknek, s egyben azt is megszabták, hogy a megyéknek mekkora csapatot kell kiállítaniuk. Zsigmond király uralkodásának végén a szlavón és a déli megyék a bosnyák végek, a temesköziek és a Tisza partján fekvők a szörényi határvidék, az erdélyiek és az Erdélylyel szomszédos megyék egészen Szolnokig az erdélyi végek védelmére voltak rendelve, a többiek mind az országba betörő husziták ellen mozgósították. Két évtizeddel később, V. László alatt sem változtattak e beosztáson.

A középkori királyi adók túlnyomó részét megyék szerint rótták ki, és a megyéknek fontos szerep jutott a behajtásukban. Amikor a középkor végén elkezdődött az adószedés, a megyék adószedőket választottak, akik a pénz begyűjtését végezték. A magyar országgyűlésen szereplő harmadik rend, a nemeseké megyénként képviseltette magát az országgyűléseken. A követekre úgy tekintettek, mint a megye szószólóira, ügyvédjeire, így aztán a követeknek tartaniuk kellett magukat kapott utasításaihoz. A megyék feladata volt a királyi törvények és rendeletek kihirdetése is. Nem csak az országgyűlésen elfogadott törvényekre kell gondolnunk, ha meg akarjuk ítélni e tevékenység jelentőségét. A korabeliek kikiáltásnak hívták, amikor a kikiáltók – a kajátók, ahogy okleveleink nevezték – a helyben használatos nyelveken, azaz magyarul, horvátul, szlovákul vagy másként tudták a megye lakóival a királytól latinul érkezett parancs lényegét. Tennivalójuk akadt elég: egy új vám, egy új heti vagy éves vásár létesítése, annak máshová vagy a vásárnak egy másik napra való áthelyezése nem történhetett meg kiáltás nélkül. Ilyenkor a kikiáltó a megye összes vásárát végigjárta, mindenhol kihirdette a rendelkezéseket, s a vásározókat aztán hazavitték a híreket.

Ha egy egyház vagy akár egy nemes özvegyasszony az uralkodóhoz fordult, mert szomszédjai vagy rokonai ki akarták forgatni a vagyonából, a király vette pártfogásba. A gyakorlatban ez általában úgy történt, hogy az udvarból parancs érkezett az ispánhoz, akit arra utasítottak, hogy védje meg az egyházat vagy a magánszemélyt minden támadótól. Nincs azonban forrásunk arra nézve, hogy a megyék közmunkákat szerveztek volna, utakat, hidakat építettek vagy tartottak volna karban.

A megyék részt vettek a központi bíróságok vagy akár egyes bárók által vezetett helyi tárgyalások lebonyolításában is. Leggyakrabban a nádorokat biz-

ták meg a feladattal, akik időről időre bejárták az országot, és helyben szolgáltattak igazságot a hozzájuk fordulóknak. Az ilyen közgyűléseket gyakran nem egy, hanem több megye számára tartották, a közös közgyűlésre összejött nemesek pedig állandó megyepárokat alkottak, például Pest megye lakói mindig a pilisiekkel, a bihariak a krasznaiakkal, a szatmáriak az ugocsaikkal jöttek össze közgyűlésre.

Az Anjou-kor elején még csak néhány napos bírói fórumok a 14. század végére két-három hetes rendezvényekké váltak. Ezekre összehívták a megye birtokosait, elsősorban a nemeseket, részt kellett venniük rajtuk az alispánoknak és a szolgabíráknak, a közgyűlés elején pedig bírótársakat, esküdteket választottak a kiküldött bíró mellé. A 13. század eleje óta ismert közgyűlések Mátyás király korában lassan elenyésztek és 1486-ban törvénnyel szüntették meg tartásukat.

A 14. században az ispánok is tartottak közgyűléseket, külön bírói parancsra és többnyire évenként. E közgyűlések jogkörükben nem különböztek a bárók közgyűléseitől, abban azonban igen, hogy ezeket a megyei törvényszék szokásos helyén rendezték, míg a báróiakat máshol, de szintén egy állandó helyen. A Zsigmond-kor elején ez utóbbi közgyűléstípus megszűnt.

A Királyi Kúria bíróságai nemcsak akkor vették igénybe a megyéket, ha helyben szolgáltattak igazságot. A kúriában kezdett perekhez szükséges előzetes bizonyítást részben a megyék, részben a bíróság által kiküldött emberek a hiteleshelyek tanúsága mellett végezték. A per további szakaszaiban szükséges alaposabb bizonyítási eljárást, például az ún. kikiáltott közgyűlések tartását is a megyékre bízták. A megyék azonban nem idézhettek a Királyi Kúria elé, ahhoz csak a hiteleshellyel együtt eljáró bírói kiküldötteknek volt joguk. Mátyás király utolsó éveiben néhány eszterdőre azonban a korai bizonyítási eljárás lefolytatását teljesen a megyékre bízták, amelyeknek a megye nagyságától függő számú esküdttel kellett választaniuk erre a feladatra. Ez a rendelkezés azonban II. Ulászló trónra lépte után megszűnt.

A központi utasításra végzett tevékenységhez képest kevesebb volt az önálló, saját hatáskörben ellátott feladat. Ennek túlnyomó többsége az alsó fokú bíraskodáshoz kötődött, amelynek fóruma a megyei törvényszék volt. A kéthetenként, meghatározott napon összeülő törvényszéken tárgyalták a megye

összes ügyét: büntető- és kis értékű polgári ügyeket. Nemesek száz forintnál nagyobb értékű perei és a nemesi ingatlanok örök időre szóló jogai ügyében nem volt illetékes e bíróság. Ez volt azonban a jobbágyok felett ítélkező földesúri törvényszék, az úriszék fellebbezési fóruma. A megye felügyelte egyébként az úriszékek működését is. Minden úriszéki tárgyaláson részt kellett vennie egy megyei embernek, többnyire egy szolgabírónak. A megyék alkottak rendeleteket is, igaz, ezek közül is – jellemző módon – csak a bíraskodással kapcsolatosakat ismerjük; ezekkel szabályozták a mezei károk bírságait.

A megyei hatóság nem működött folyamatosan. A döntéshozók, hacsak nem volt adószedés vagy más halaszthatatlan esemény, csupán kéthetente jöttek össze, akkor ítélkeztek és akkor pecsételték meg az okleveleket. A törvényszék helye volt a megye székhelye. A székhelyet és a tárgyalás napját a megye nem szabályozhatta, legfeljebb kérhették a királytól, hogy változtassa meg azt. Néhány megyének, például Zalának, Sopronnak, Veszprémnek, a szétválásig Fejérnek két székhelye volt, ami

azt jelentette, hogy a megye területileg ketté volt osztva, ki-ki a hozzá közelebb eső törvényszéken intézte ügyes-bajos dolgát. Veszprém megyében például a Bakony egyik oldalán lakók a somlósárhelyi – ezt akkor Apácavásárhelynek hívták –, a másikon élők pedig a veszprémi törvényszékre jártak. A közgyűlések szinte kizárólag bíraskodással, néha rendeletalkotással foglalkoztak, politikai szerepük jelentéktelen lehetett. A középkori megyei közgyűlések tehát nem voltak a rendiség bástyái.

A megyék felső parancsra és önállóan végzett tevékenysége között ég és föld volt a különbség. Míg az előbbi szigorúan kötötték az országos rendeletek és a perjognak az egész országban érvényes szokásai, addig a törvényszékek eljárását minden megye szabadon alakíthatta. Ennek megfelelően még a szomszédos megyék működésében is nagy eltéréseket tapasztalhatunk.

A járások csak a Zsigmond-kortól kezdve bukkannak fel forrásainkban. A megyéknek két vagy négy járásuk lehetett, attól függően, hogy hány szolgabírájuk volt. Kezdetben csak néhány járás nevében találunk földrajzi nevet, által-

ban az ott felelős aktuális szolgabíró járásának nevezték. Ebből az is következik, hogy jóval több olyan kisebb igazgatási feladat hárult a megyékre, mint amennyit a hiányosan ránk maradt levéltárak megőriztek számunkra. A középkori járásnak nem volt törvényszéke, nem alakult ki járási öntudat, nem voltak választott tisztségviselői. Kivételek azonban itt is előfordulhattak: Pozsony megyében a 15. század második felében a egyes járásokban lakók választották a járás szolgabíróját, aki azonban hivatalosan továbbra is Pozsony megye szolgabírájának számított.

A MEGYE NÉPEI

A megyék elvileg a megye határain belül fekvő összes birtokot összefogták, jogkörük pedig az összes ott előre kiterjedt. Voltak azonban területek és népek, melyek gyakorlatilag nem tartoztak a megye alá. A szabad királyi városok területe ki lett véve a megyei joghatóság alól: falaikon belül a bíró és a városi tanács volt élet-halál ura, a király számára más adót szedtek és más módszerekkel, mint vidéken, ott a megye semmilyen jogkörrel nem bírt.

A nagyobb egyházak, majd a tekintélyesebb nemesek sorra szereztek olyan kiváltságot, amely kiemelte őket a megye bírói joghatósága alól, és ezután ők már csak a királyi bíróságok valamelyikének fennhatósága alá tartoztak. I. Károly adta az első olyan kiváltságot, amely szerint a földesúr a birtokán elfogott bűnözőket az úriszékén elítélhette. Saját korában szabad vagy akasztóispánságnak hívták ezt a jogot, és csak az újkorban kezdték pallosjognak nevezni. A pallosjoggal rendelkező birtokosok falvai nem kerültek ki a megye

visszaállt a régi rend, már csak azért is, mert egy-egy faluban általában többen voltak birtokosok, és ha közülük csak az egyik kérelmezte az áthelyezést, akkor csak az ő része került a másik megye fennhatósága alá. A Jagelló-korban aztán törvénnyel vetettek gátat a gyakori áthelyezéseknek.

A TISZTSÉGVISELŐK

A megye legfőbb vezetője az ispán volt, a főispán szót ekkor még nem használták. A 14–15. században ő volt az egyetlen ember a megyei tisztségviselők kö-

veszprémi püspök Veszprém megye örökös ispánja. A Hunyadi- és a Jagelló-korban aztán világi családokban is örökletessé vált az ispánság. A Szapolyaiak Szepes, a Perényiek leggazdagabb ágának tagjai Abaúj megye örökös ispánjai lettek. Ebben is voltak fokozatok. II. Ulászló király a Perényi család egyik tagját előbb élete tartamára nevezte ki ispánná, az örökös ispánságot csak később kapták meg.

Az alispánt az ispánok választották ki, kezük sokáig semmiben nem volt megkötve, rendszerint szolgálatukban álló nemeseket, úgynevezett familiárisokat neveztek ki erre a posztra, akik az alispánság mellett gyakran végeztek más feladatot is, például az ispánok birtokát kezelték. Mindenben helyettesítették urukat, többnyire ők elnököltek a törvényszékeken, mivel az ispánok – különösen a 14. században – gyakran távol voltak megyéjüktől. Csak a középkor legvégén, először Mátyás király alatt írták elő az ispánoknak, hogy megyebeli és tekintélyes személyt bízhatnak meg e feladattal. Ha az ispán jónak látta, több alispánt is kinevezhetett.

A szolgabírákat ekkor már mindegyik megyében választották. Választásuk valószínűleg a törvényszékes történet, nem tudjuk, hogy megbízásukat mennyi időre kapták. Négy-öt évig, de akár tíz esztendeig is viselték hivatalukat. A megyék többségében négy szolgabíró ült a törvényszéken, de Erdélyben és ahol a megyei nemesség száma nem volt túl nagy – pl. Bácsban, Pilisben, Tornán –, beérték két szolgabíróval is. A megye nem működött folyamatos hivatalként, de azért sok írásbeli teendő akadt. E feladatot a jegyző látta el. Ő volt az egyetlen fizetett alkalmazott. A szolgabírák a megye módos nemesei közül kerültek ki. Kiválasztásuknál több szempontot is figyelembe vettek. A megye befolyásos családjai egy-egy taggal igyekeztek képviseltetni magukat a megye vezetésében, a nagybirtokosok pedig próbálták familiárisaikat oda bejuttatni.

A megyét az ispán és a szolgabírák együttesen képviselték. Külön-külön egyikük sem léphetett fel a megye nevében, nem szolgálthatott igazságot sem. Az ispánt helyettesítő alispán részvétele a munkában azonban annyira mindennapos volt, hogy a megyékhez szóló parancsleveleket mindig az ispánhoz vagy az alispánhoz címezték. Rajtuk és a jegyzőn kívül azonban mindig voltak más segítők is. Nem tudjuk, hogy eseti vagy állandó megbízást kaptak-e azok a megyei emberek, akik a királyi bíróságok vagy a

Veszprém vármegye címere

Komárom vármegye címere

fennhatósága alól, csupán a megye bíráskodási joga csorbult némileg, hiszen a nemesek büntetőügyeiben az lett volna az illetékes. A pallosjogú úriszékek tárgyalásain pedig éppúgy ott ültek a szolgabírák, mint másokon.

A megyék hiába próbálták úgy kialakítani székhelyüket, hogy mindenki számára könnyen megközelíthető településen fekdjön, a megyehatárokon fekvő falvak lakói sokszor könnyebben eljutottak a szomszéd megye székhelyére, mint a sajátjukéra. A korabeli szemlélet ragaszkodott minden ősi határhoz, a problémát azonban orvosolni kellett, és a megoldás jellegzetesen középkori volt. A király nem a megyék határait szabta át egy rendelettel, hanem a 15. században a megyehatáron élő birtokosok kérésére rendszeresen engedélyezte, hogy a hozzájuk közelebb fekvő székhelyre járjanak törvényszékre és oda fizessék adójukat. Az áthelyezésekkel azonban a megyehatárok nem változtak meg tartósan, idővel általában

zött, akit a király nevezett ki posztjára. Kinevezésekor – mint minden esetben – az uralkodónak mérlegelnie kellett az udvari érdekcsoportok szempontjait, így csak elvileg volt szabad a kiválasztása. Az ispáni kinevezésről a király parancslevelében értesítette a megye lakosságát. A 14. századi ispánok általában országos méltóságok voltak, akik több megyét is hatalmuk alatt tartottak, mi több, egyes méltóságokkal tartósan összefonódtak a hozzájuk tartozó megyék. E rendszer az 1403-as Anjou-párti felkelésig tartott. Akkortól a bárók legfeljebb egy-egy megye ispánságát kapták meg.

E korban kezdődött és ekkor fejlődött ki az örökös ispáni tisztségek adományozása. Ez azt jelentette, hogy a megyei ispánság mint egy saját birtok öröklődött. E kezdetben csak a püspökök kapták meg. Ettől fogva a mindenkor püspökök annak a megyének az ispánjai lettek, amelyben püspöki székvárosuk fekdött. Így lett az esztergomi érsek Esztergom megye, a

megyei törvényszék parancsára jártak el és gyűjtöttek bizonyítékokat. Egy biztos, ugyanabból a társadalmi körből kerültek ki, mint a szolgabírák.

A két nagy különkormányzati egységben, Szlavónországban, más néven Tótországban és az erdélyi részekben – Szlavóniát és Erdélyt e korban így hívták – némileg másként működtek a megyék, mint a központi területeken. Itt a szlavón bánok és az erdélyi vajdák nevezték ki az ispánokat, akiknek alárendelt szerepe abban is kifejeződött, hogy a források hol ispánokként, hol meg alispánokként emlegették őket. Az ország közepén ugyanilyen szokatlan helyzettel találkozunk. Pest megyébe nem nevezték ki a királyok ispánokat, ennek megfelelően – egy rövid, Mátyás-kori intermezzótól eltekintve – alispánok sem voltak, csak négy szolgabíró irányította a megyét. A szomszédos Pilisnek kezdetben volt ugyan ispánja, de a 15. században azt is csak az ottani két szolgabíró irányította. A királynak ugyanis az ország közepén nem volt szüksége arra, hogy őt képviselje valaki. Itt feküdt Visegrád és Buda, a korszak két királyi székhelye, ezért nem nevezték ki ide ispánokat.

A megyék nem tartottak rendvédelmi feladattal megbízott fegyvereseket, nem volt börtönőrük, hóhérjuk vagy bármilyen szakfeladattal megbízott személyük. Nem is tudták volna miből fizetni őket, és szükség sem volt rájuk. Ha egy bűnözőt börtönbe kellett tenni, arra ott volt valamelyik megyebeli vár pincéje, a rabra pedig vigyázott a várnagy. A 14. században még az volt a szokás, hogy a főbenjáró bűn miatt elítélt elkövetőt kiszolgáltatták az áldozatnak vagy rokonainak, hogy ők büntessék meg.

A NAGY ÁTALAKULÁS

A megye mindig változó intézmény volt, a középkor végén azonban gyors változásoknak lehetünk tanúi. A törvényszékek kéthetenkénti ülései közül kiemelkedett évi néhány fontosabb gyűlés, amelyre többen jöttek össze, mint általában, és ahol nemcsak bírászkodtak, hanem más ügyeket is megvitattak. Ezek lettek az új típusú közgyűlések, más néven megyegyűlések. Megerősödött a járások szerepe, mind több feladatot láttak el a szolgabírák önállóan a rájuk bízott járásban. Megjelentek a törvényszékeken az állandó, választott esküdtek. Rájuk a megnövekedett munka miatt volt szükség: az állam ugyanúgy igénybe vette a megyék munkáját, mint addig, de saját feladataik is meg-

nőttek. A Jagelló-korban törvény írta elő, hogy az ispánok a megyei nemesiség megkérdezésével nevezhessék ki alispánjukat.

Külsőségekben is megmutatkozott a megyékben élők növekvő azonosságtudata. Eddig csak néhány jól körülhatá-

Új megyei feladatok jelentek meg. Abban az évben, amikor Somogy címeradományban részesült, átalakították az ország katonai rendszerét. A megyék immár rendszeresen állítottak ki bandériumokat az ország védelmére. A megyei hadak élére kapitányokat választottak.

Somogy megye címere, 1498

rolható ügyben beszéltek egy megye közösségéről, legtöbbször azonban az ispán (vagy az alispán) és a szolgabírák képviselték a megyét, ekkortól azonban egészen egyszerű kérdésekben is a megyei közösség nevében keltek az oklevelek. A középkori megyéknek nem volt semmiféle szimbólumuk, nem volt sem címerük, sem pecsétjük, okleveleiken az ispán, az alispán és a szolgabírák címere díszelgett. Először Somogy megye kapott címert II. Ulászló királytól, de eközben az ország másik felében, Sáros megyében a szolgabírák a hivatalviselésük tartamára vésetett szolgabírói pecsétet kezdtek el használni. Az addigi egyszerű oklevél- és iratkiállításról összetettebb hivatali írásbeliségre tértek át a megyék, ehhez pedig pontos iratnyilvántartásra volt szükségük, kivonatos iratjegyzékeket készítettek.

Ahogy az Albert király halálát (1439) követő korban folyamatosan erősödött az országgyűlések szerepe, úgy nőtt meg az ott megjelenő köznemesek is. Mivel a követeket a megyék választották, ezért aztán a megyék politikai súlya megnövekedett.

Képtelenség megítélni, hogy az ország kormányzatának kora újkori átalakulásában mekkora súlya volt a török hódítás kényszerítő hatásának. Az azonban bizonyos, hogy a megyék átalakulása már a mohácsi csatát megelőző évszázadokban elkezdődött: megerősödött önálló tevékenységük és önkormányzatiságuk. Az újkor ezt a megváltozott megyei rendszert örökölte a késő középkortól. ♦